

תוכן העניינים

ט	רשימת המפות והאיורים
יב	השושלות הסיניות המרכזיות
טו	שלמי תודה
1	פתח דבר
	שער ראשון: מקורותיה של מסורת צבאית (500-900 לספירה)
13	פרק 1: המנזר
32	פרק 2: בשירות הקיסר
	שער שני: שכלול אומנויות הלחימה (900-1600)
91	פרק 3: הגנת האומה
137	פרק 4: אגדות האוחזים במוט
	שער שלישי: לחימה בידיים ריקות וטיפוח עצמי רוחני (1600-1900)
185	פרק 5: לחימה בידיים ריקות
224	פרק 6: התעמלות
302	פרק 7: חשודים במרד

328	סיכום: היסטוריה, דת ואומנויות הלחימה הסיניות
337	נספח: רשימת מהדורות של "ספר תמורות הגידים"
340	רשימת סימניות סיניות
351	ביבליוגרפיה
393	מפתח עניינים

פתח דבר

בפתח המאה העשרים ואחת שאולין הוא ככל הנראה המנזר הבודהיסטי המפורסם ביותר בעולם. הסיבה לכך אינה נעוצה בתרומתו להתפתחות הבודהיזם הסיני ואף לא באוצרות האומנות שנאגרו בו במרוצת אלף וחמש מאות שנות קיומו. אפילו האגדות הקושרות את המקדש למייסדו המיתולוגי של הצ'אן (ז'ן) בודהיזם, בודהיזם, בודהיזם, אינן הסיבה לפרסומו. תחת זאת, מנזר שאולין קנה לו תהילת עולם בשל הזיקה המיוחדת לו לאומנויות הלחימה הסיניות.

התפשטות שיטות הלחימה הסיניות בארצות אירופה ואמריקה מנמית עם ההיבטים המסקרנים ביותר של המפגש בין סין למערב בעידן המודרני. השיטות הללו, המתאפיינות במזיגה ייחודית של מטרות צבאיות, תרפויטיות ודתיות, שובות את לבם של מיליוני מתרגלים בכל העולם. אומנויות הלחימה הסיניות, המוצגות לעתים קרובות כאילו מקורן במנזר שאולין, הפיצו את תהילתו של המקדש בקרב קהלים גדולים שאינם מכירים בהכרח את הבודהיזם. זאת ועוד: גם מי שאינם עוסקים בתרגול אומנויות הלחימה נחשפו למיתוס של שאולין; החל בסרטיו המכוננים משנות השישים של ברוס לי (לי סיאן-לונג) (1940–1973) ועד לסרטיו המרהיבים של לי ליי-ג'יה (ג'ט לי) (נולד 1963) – המנזר הועלה על נס באין ספור סרטי קונג פו, שמילאו תפקיד מרכזי בהפצת המיתוס של לוחמי הבודהיסטים.

האם התהילה שיצאה לשאולין מוצדקת? האם נזיריו אכן תרגלו את אומנויות הלחימה? אם אמנם כך היה, עיסוקם בפעילות צבאית מעורר שאלות רבות – דתיות, פוליטיות וצבאיות. ראשית כול, חוקר הבודהיזם אינו יכול אלא להשתומם על הסתירה המשוועת בין אימוניהם הצבאיים של נזירים לבין האיסור הבודהיסטי לנקוט אלימות.

כיצד זה התעלמו נזירי שאולין מעקרון יסוד של אמונתם הדתית – האיסור להילחם? האם לא חשו אי-נוחות כאשר שעטו אל שדה הקרב? האם ניסו להצדיק הפרה זו של חוקת הנזירות הבודהיסטית?

אפשר כמובן לטעון שקבוצות, כמוהן כיחידים, תמיד תמצאנה דרכים להצדיק את סטייתן מן העקרונות המוצהרים שלהן עצמן, ומשום כך הסתירה בין הבודהיזם לבין אומנויות הלחימה מעניינת פחות מן הקשר ביניהם. האם אומנויות שאולין נובעות מפן זה או אחר של האמונה הבודהיסטית או קשורות במהותן לדת זו? בימינו נזירי שאולין טוענים בתוקף כי משטר האימונים שלהם באומנויות הלחימה הוא צורה של תרגול רוחני. אב המנזר יונג-סין (נולד ב-1965) מכנה את מסורת הלחימה של המנזר "צ'אן של לחימה" (וּוֹצ'אן). פירושו של דבר שהתרגול הגופני הוא אמצעי לטיפוח התודעה הדתית. מקצת המתרגלים מוסיפים וטוענים כי אפשר לזהות את עקרונות אסכולת צ'אן בשיטת הלחימה של שאולין (בניגוד לסגנונות לחימה סיניים אחרים, כגון טאי-גי צ'וּ'אן). רצף תנוחות הלחימה של שאולין, הם מסבירים, יוצר דפוסים אך ורק כדי לערער אותם, ובכך משחרר את המתרגל מדעות קדומות וקיבעון מחשבת. אין להמעיט בחשיבותן של טענות מעין אלה; אדרבה, על ההיסטוריון להתחקות על מקורותיהן.

ייתכן שקיימים קשרים נוספים בין בודהיזם לבין תרגול שיטות לחימה. כבר בימי הביניים¹ החזיק מנזר שאולין בנחלה גדולה, אשר בצוק העתים נזקקה להגנה צבאית. אם כן, אימוני הלחימה בשאולין נבעו אולי מצורך כלכלי: שמירה על רכוש של המנזר. ייתכן גם כי הצורך המעשי הזה זכה לגושפנקה מצד האלים הבודהיסטים. אכן מפליא שהדת הבודהיסטית, שחרתה את השלום על דגלה, הגיעה לסין כשהיא מצוידת בפנתאון שלם של אלים לוחמים. יצירות הציור והפיסול הבודהיסטי מציגות שלל אלים לוחמים הרומסים שדים תחת כפות רגליהם. אותם אלים אכזריים למראה משמשים שומרי ראשו

1 המונח ימי הביניים מציין בהקשר הסיני את התקופה שלאחר נפילת שושלת ח'אן ועד ייסודה של שושלת סונג – דהיינו המאות השלישית עד העשירית לספירת הנוצרים.

של הבודהא. ייתכן כי האלים הללו העניקו לנזירים הלוחמים של מזרח שאולין מכוחותיהם העל טבעיים, ומה שחשוב עוד יותר – סיפקו להם הצדקה אלוהית לפעילותם הצבאית: אם הבודהא בכבודו ובעצמו נזקק להגנתם של אלים לוחמים, אזי קהילת הנזירים שלו עלי אדמות ודאי שנזקקה להגנתם של נזירים לוחמים.

חקר אומנויות הלחימה של נזירים בודהיסטים סינים לא יהיה שלם בלא מתן תשומת לב לאפשרות של השפעות מצד מסורות דתיות שמקורן בסין (להבדיל מהבודהיזם, שהגיע כידוע לסין מהודו). טכניקות התעמלות ונשימה לצד שיטות סירקולציה פנימית של אנרגיית החיים (צ'י) תורגלו בסין כבר במאות האחרונות לפני הספירה. התרגילים הללו, אשר נחשבו סגולה לאריכות ימים ולטיפוח הרוח, שולבו בראשית ימי הביניים בדת הדאואיסטית ונעשו לרכיב בלתי נפרד מחתירתה של דת זו לאלמוות. ייתכן שהמסורת העתיקה הזאת של אימונים גופניים באוריינטציה רוחנית השפיעה על שיטות הלחימה של שאולין, ואם כך אפשר לראות באומנויות הלחימה הבודהיסטיות בסין דוגמה נוספת לסיניזציה של הבודהיזם.

ההשלכות של אימוני הלחימה הבודהיסטית לא היו דתיות בלבד: ייתכן שצבאות של נזירים מילאו גם תפקיד פוליטי. המשטרים הקיסריים של ימים עברו, כמו יורשיהם הקומוניסטיים בני ימינו, חשדו תמיד בחברי הארגונים הדתיים כי כוונות מרד בלבם. איך ייתכן שהפגינו סובלנות כלפי נזירים העוסקים באימוני לחימה? ההיסטוריון של הקיסרות הסינית ישאל אפוא אם המדינה ניסתה לדכא את אימוני הלחימה בשאולין או שמא להפך: האם העסיקה נזירים לוחמים למימוש מטרותיה הצבאיות? כפי שאראה בפרקי הספר להלן, לכל תקופה תשובה משלה: לשושלת מִיִּיִּיִּי (1368–1644) העניקו נזירי שאולין שירות צבאי נאמן, שבזכותו נפרסה עליהם חסותה הנדיבה של המדינה, ואילו עם שושלת צ'יִּיִּיִּיִּי (1644–1911) יחסיהם היו חצויים. פקידי צ'יִּיִּיִּיִּיִּי חששו – כנראה בצדק – שגורמים בעלי זיקה לשאולין יצטרפו למרידות משיחיות נגד שלטונם.

מתרגלים והיסטוריונים של אומנויות הלחימה יתעניינו יותר בהתפתחות השיטות עצמן מאשר בהשלכות הדתיות או הפוליטיות

שלהן. מתי הופיעו אומנויות הלחימה של שאולין? כדי להשיב על השאלה הזאת עלינו להבדיל בין פעילות צבאית לבין שיטות לחימה צבאיות: כבר בימי שושלת טאנג (618–907) עסקו נזירי שאולין בלוחמה, אולם אין כל עדות שהם עסקו באותה עת באומנות לחימה מסוימת, לא כל שכן פיתחו אומנות לחימה משלהם. הנזירים יצאו לקרב חמושים ככל הנראה בכלי הנשק שהיו מקובלים בתקופתם, ונקטו אותן טקטיקות לחימה שנקטו חיילים אחרים בימי הביניים הסיניים.

אשר לאומנויות הלחימה של המנזר עצמו, הרי שאלה התפתחו בשני שלבים שכל אחד מהם ארך כמה מאות שנים. בתקופה הראשונה, שראשיתה ככל הנראה במאה השנים-עשרה ושיאה במאה השש-עשרה, התמחו נזירי שאולין בלחימה באמצעות מוט. בשלהי שושלת מינג נחשבו השיטות שפיתחו ללחימה בנשק זה לטובות בסין. בתקופה השנייה, מהמאה השש-עשרה ועד ימינו, שכללו הנזירים את שיטות הלוחמה בידיים ריקות, ואלה הלכו והאפילו בהדרגה על עליונותו של המוט במשטר האימונים של המנזר. עד המאה העשרים ואחת כבר נפוצה שיטת שאולין ללחימה בידיים ריקות (צ'יאן) בכל העולם. יש להדגיש שלכל אורך ההיסטוריה של המנזר התאמנו הנזירים גם בלחימה באמצעות חרבות, חניתות וכלי נשק חדים אחרים, שהיו יעילים יותר במלחמה של ממש הן מן המוט הן מידיים ריקות.

מאז מחקרו החלוצי של טאנג קאו (1897–1959) בשנות השלושים של המאה העשרים, חלה התקדמות ניכרת בחקר תולדות אומנויות הלחימה. ובכל זאת, התפתחות שיטות הלחימה הסיניות עדיין לא שורטטה במלואה וכמה נעלמים עודם ממתנינים לגילוי. התפתחות הלחימה בשאולין יש בכוחה לשפוך אור על תולדות אומנויות הלחימה בכללן. חשוב לציין כי הלחימה בידיים ריקות במנזר שאולין הופיעה באותה תקופה (שלהי שושלת מינג וראשית שושלת צ'ינג) שבה הופיעו סגנונות לחימה אחרים בידיים ריקות (ללא נשק), כגון טאי-ג'י צ'יאן וסינג-יי צ'יאן. בפרקים שלהלן אראה כי המעבר משושלת מינג לצ'ינג היה נקודת מפנה בתולדות אומנויות הלחימה: שיטות ההתעמלות והנשימה הדאואיסטיות שולבו עם טכניקות הלחימה

בידיים ריקות, וכך נוצרה מזיגה של לחימה, ריפוי וטיפוח עצמי רוחני. אפשר לטעון כי בשילוב הייחודי הזה של מטרות צבאיות, תרפויטיות ודתיות טמון כוח המשיכה של אומנויות הלחימה הן בארץ מוצאן הן בארצות המערב.

הספר שלפניכם דן אפוא בסוגיות הצבאיות, הפוליטיות והדתיות האלה. ואולם לפני הדיון בהן היה עלי להשיב קודם כול על שאלה יסודית אחת: האם נזירי שאולין אכן תרגלו את אומנויות הלחימה, ואם כן, מתי החלו בכך? בשלהי התקופה הקיסרית נקשרו אגדות רבות מספור למנזר שאולין. מיתולוגיה ענפה של קדושים בודהיסטים ובני אלמוות דאואיסטים צמחה סביב אומנויות הלחימה והעניקה להן הילה על טבעית. מיתולוגיה זו נפוצה באמצעות ספרי ההדרכה של אומנויות לחימה, וכן באמצעות יצירות סיפורת וקולנוע, ואומצה בידי צרכנים ברחבי העולם כולו. כדי לבחון את התפתחות הלחימה של שאולין היה אפוא צורך להפריד, עד כמה שאפשר, מיתוס מהיסטוריה. התוצאה היא תיאור כרונולוגי הסוקר אלף וחמש מאות שנה: מייסודו של המנזר לקראת תום המאה החמישית; דרך המערכות הצבאיות בתקופת שושלת ט'אנג; השירות הצבאי שהעניקו הנזירים לשושלת מינג; התפתחות טכניקות השימוש במוט; הופעת אומנויות הלחימה בידיים ריקות (ללא נשק); ולבסוף היחסים המעורערים של מנזר שאולין עם שליטי שושלת צ'ינג, שנמשכו עד תום התקופה הקיסרית.

כל ניסיון לחקור את ההיסטוריה של נזירים לוחמים ייתקל במיאונם של המחברים הבודהיסטים לתעד אותה. אף שבמרוצת השנים מתחו מספר הוגים בודהיסטים ביקורת על הנזירים הלוחמים של שאולין – ואגב כך סיפקו לנו מידע חשוב על אודות אומנויות הלחימה של מנזרם – התגובה הבודהיסטית האופיינית הייתה שתיקה. בקורפוס ההיסטוריוגרפי עצום הממדים של הקאנון הבודהיסטי הסיני אין שום זכר לפעילותם הצבאית של נזירי שאולין, פעילות שסתרה את חוקת הנזורה הבודהיסטית. לנוכח המחסור הזה, האפיגרפיה התגלתה כמקור יקר ערך. מנזר שאולין מתהדר במאות כתובות חקוקות באבן השופכות אור על פעילותו הצבאית מן המאה השביעית ועד המאה התשע-עשרה. אֶסְטִלוֹת (עמודי אבן רחבים וגבוהים) מתקופת השושלות

טָאָנְג ומינג מתעדות את התשורות שהעניקו קיסרים למנזר כהוקרה על שירותו הצבאי, ואילו כתובות מתקופת שושלת צ'ינג מתרות בניזרים שלא ליטול חלק במרידות כיתתיות. מידע חשוב נוסף נחקק אף הוא באבן: סְטוּפוֹת הקבורה של נזירים לוחמים מתקופת מינג נושאות כתובות המונות את הקרבות שהשתתפו בהם אנשי דת אלה.

האפיגרפיה היא המקור החשוב ביותר העומד לרשותנו על אודות ההיסטוריה הצבאית של מנזר שאולין מראשיתו ועד המאה החמש-עשרה, ואולם באמצע תקופת מינג הופיעו מקורות נוספים השופכים אור על אומנויות הלחימה של המנזר. הנזירים הלוחמים של שאולין מוזכרים בעשרות ואף מאות טקסטים אשר ראו אור בדפוס במאות השש-עשרה והשבע-עשרה. מגוון רחב של סוגות ספרותיות והיסטוריות משלהי תקופת מינג מהללות את אומנותם המופלאה של נזירי שאולין ואת גבורתם האישית. אפשר להצביע על כמה טעמים להתעניינותם של מחברים בני המאה השש-עשרה באומנויות הלחימה של שאולין, התעניינות שנמשכה גם במאות השנים שלאחר מכן.

הסיבה הראשונה הייתה הַרְקָב שפשה בצבא הסדיר של שושלת מינג, שהיה מושתת על משפחות שעיסוקן הצבאי עבר בירושה מאב לבן עוד מימי ייסוד השושלת מאתיים שנה קודם לכן. ההידרדות ביכולת הלחימה של צבא תורשתי זה הייתה כה חמורה עד שהשלטון נאלץ להסתמך על כוחות צבאיים אחרים, ובכללם נזירים לוחמים. שלהי תקופת מינג היו תור הזהב של "חילות הנזירים" (סָגְג־בִּינְג). אומנויות הלחימה תורגלו על ידי אלפי נזירים במנזרים רבים בכל רחבי האימפריה. נזירים לוחמים גויסו למערכות צבאיות רבות, ותרומתם להגנה הלאומית תועדה בספרות ההיסטורית הרשמית, כגון "הרשומות הרשמיות של מינג" (מינג שְהָ לֹ) ו"תולדות מינג" (מינג-שְהָ). אומץ הלב ומיומנות הלחימה של אנשי הדת הלוחמים – משאולין וממקומות אחרים – הועלו על נס גם בכרוניקות של קרבות ספציפיים. תרומתם של צבאות הנזירים למערכה נגד שודדי הים במאה השש-עשרה, למשל, זכתה שוב ושוב לשבחים בחיבורים האסטרטגיים על הגנת חופיה של סין.

סיבה נוספת לעושר המקורות מן המאות השש-עשרה והשבע-

עשרה על לוחמת שאולין הייתה ההתפתחות הגדולה של תעשיית ההוצאה לאור. הדפוס היה בשימוש נרחב בסין כבר החל במאה העשירית, ואולם אומנויות הלחימה של שאולין כיכבו בסוגות חדשות אשר הועלו על הדפוס לראשונה בשלהי תקופת מינג (וכן בסוגות ותיקות יותר אשר זכו לעדנה מחודשת באותם ימים). במאות השש-עשרה והשבע עשרה הפכו הנזירים הלוחמים נושא לחיבורים צבאיים ולספרי הדרכה של אומנויות הלחימה. הם הופיעו בהיסטוריות מקומיות (דִי־פֿ'אֶנְג־ג'ה) ובכרוניקות של מגזרים (שלא כמו כרוניקות כלליות של הבודהיזם הסיני, אלה הזכירו נזירים לוחמים); אומנויות הלחימה נזכרו דרך קבע באנציקלופדיות ביתיות, במדריכי טיולים ובספרי זיכרונות, וגבורתם של הנזירים הלוחמים הייתה השראה לשלל יצירות סיפורת עלילתית, הן בלשון הקלאסית הן בלשון המדוברת.

נפילתה של האימפריה לידי הכובשים המְנְצ'וּאִים ב־1644 הייתה גורם שלישי רב חשיבות בהיסטוריוגרפיה של אומנויות הלחימה. התבוסה המשפילה הסבה את תשומת לבם של המשכילים בני האליטות לאומנויות הלחימה העממיות, שנחשבו לפנים בלתי ראויות לתיעוד. משכילים ידועי שם, כגון גוֹ יָאֶן־וּוֹ (1613–1682), חוּאֶנְג־דְּוֹנְג־סִי (1610–1695) ובנו חוּאֶנְג־בְּאִי־ג'יָא (1643–?), הכו על חטא הזנחתם הפושעת את החינוך הצבאי. הם הגיעו למסקנה כי התעלמותה של המסורת הלמדנית הקונפוציאנית מפיתוח הגוף גרמה לשבר הגדול שחוו.

בעקבות הכיבוש המנצ'ואי, כאשר מלומדים אלה החלו להתעניין באומנויות הלחימה, הם לא החזיקו באמונה התמימה כי לחימה בידיים ריקות יש בכוחה להפיל את הכובשים הזרים מכס שלטונם. במקום זאת, הם נשאו עיניהם אל אומנויות הלחימה כאמצעי ששייב לבני העם – ולאומה כולה – את ביטחונם העצמי. בכך לא נבדלה גישה זו בת המאה השבע-עשרה מן המאמצים הסיניים המודרניים לכונן מחדש את הגוף הפוליטי של האומה על ידי החייאת גופם של אזרחיה.² הנחה

2. ההשוואה הזאת היא של Wile, *Lost T'ai-chi Classics*, pp. 25–30. על השיח הרפובליקני של בניין האומה ואומנויות לחימה ראו גם Morris, *Marrow of*

סינית זו מזכירה את גישתה של התנועה הציונית בראשיתה, שלפיה גופם הבריא והחיוני של בני העם יבטיח את תחייתה של האומה כולה. מארק בלוך, מגדולי ההיסטוריונים של ימי הביניים, טען כי ידיעת ההווה חיונית לצורך הבנת העבר.³ במקרים אחדים הפרקטיקות הנהוגות בשאולין כיום זרו לי אור על היבטים מעברו של המנזר. הדבר נכון בעיקר בכל האמור בנוזלותה של קהילת הלוחמים של שאולין, שבקרבה הנוזרים המתגוררים דרך קבע במנזר אינם אלא מיעוט קטן. נוסף על הלוחמים שהוסמכו לנזורה, ושומרים על חוקי הנוזרות הבודהיסטית, מהווה מנזר שאולין אבן שואבת לאינספור אומני לחימה אחרים הלומדים ומתאמנים בו (או לחלופין לומדים באחד מבתי הספר לאומנויות הלחימה הסובבים אותו). אומני לחימה אלה מזהים את עצמם בשם שאולין, אך הם אינם נזירים מוסמכים ואינם מקפידים על קיום ציווי הדת הבודהיסטית (כמו למשל האיסור על אכילת בשר). עם סיום לימודיהם, אומני שאולין אלה עוזבים את המנזר ומחפשים את מזלם מחוצה לו. במובן זה הם אינם שונים מקודמיהם, אומני הלחימה הנוודים בני המאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה. שליטי שושלת צ'ינג חשדו – ככל הנראה לא בלי סיבה – בבוגוריו של מנזר שאולין שנטשו אותו לטובת קריירה של אומני לחימה נודדים. הם חששו שמא אומנים נודדים אלה יפנו לפשע או, גרוע מכך, יצטרפו לתנועות מרד כיתתיות. השלטון רדף, אם כן, את אומני הלחימה הנוודים שהזדהו בשם שאולין, אך לא האשים את דרי המנזר עצמו בכוונת מרד. בתקופת צ'ינג, מקדש שאולין היה נתון לפיקוח הדוק לא מפני שהוא עצמו נתפס כאיום על השלטון, אלא בשל זיקתו ההדוקה לקהילת לוחמים נזילה ופורקת עול, שהיא זו שנחשבה מסוכנת. אם כן, כאשר הסבר של בעיה היסטורית הצריך התבוננות במצב בימינו, אימצתי נקודת מבט אתנוגרפית. ובכל זאת, תולדותיו של מנזר שאולין בעידן המודרני ייאלצו להמתין למחקר עתידי. החל

the Nation, pp. 185–229; *Zhongguo jindai tiyu shi*, pp. 127–145, 265–296.

באמצע המאה התשע-עשרה, התפתחות אומנות שאולין הבודהיסטית נקשרה קשר הדוק לגורלן של אומנויות הלחימה הסיניות בכללן. המפגש הטראומתי עם מעצמות המערב והניסיון להחיות את האומה באמצעות החינוך הגופני הצבאי של בניה ובנותיה; עלייתם של כלי התקשורת המודרניים – העיתונות ותעשיית הקולנוע והטלוויזיה – ותפקידם בהפצת אומנויות הלחימה; הניסיון של סין העממית ליצור סגנונות ספורטיביים סטנדרטיים של אומנויות הלחימה, והמאמצים, שגאוה לאומית תלויה בהם, להכלילם במשחקים האולימפיים – אף על פי שנושאים אלה זוכים לאזכורים חולפים בספר, הם ידרשו את תשומת לבם של מומחים לתולדות סין המודרנית.